

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ПАФОС «ІСТОРІЇ ОДНІЄЇ МАТЕРІ» Г. К. АНДЕРСЕНА

У статті розглянуто казку-притчу Г. К. Андерсена «Історія однієї матері». Визначено її християнський пафос, що полягає у розумінні волі Божої як єдиного і незмінного закону існування людини у світі. Осмислення цього відбувається через тлумачення структурних компонентів казки та її образів-символів. У цьому творі синтезовано містичне, магічне та дзеркальне з домінуванням саме містичного, сакрального, що й зумовлює християнський пафос аналізованого тексту.

Ключові слова: казка, притча, християнський пафос, смерть.

В статье рассмотрена сказка-притча Х. К. Андерсена «История одной матери». Определено ее христианский пафос, заключающийся в понимании воли Божьей как единственного и неизменного закона бытия человека в мире. Главным доказательством служит толкование структурных компонентов текста и образов-символов. В этой сказке синтезировано мистическое, магическое и зеркальное с доминированием именно мистического, сакрального, что и предопределяет христианский пафос анализируемого текста.

Ключевые слова: сказка, притча, христианский пафос, смерть.

The article deals with the fairy-tale-parable «The story a mother». The main Christian pathos of it consists of understanding that God's will is the one law of existence of man in the world. This understanding is taken through the interpretation of structural components of fairy-tale and it's characters-symbols. The synthesis of mystic, magic and mirror with prevailing exactly mystic, sacral is determine the Christian fervor of that text.

Key words: fairy-tale, parable, Christian pathos, death.

Відомий датський письменник Г. К. Андерсен є не лише казкарем зі світовим ім'ям, а й християнським автором, адже у його творах часто використовуються християнські мотиви, а герої казок та історій завжди сподіваються на милість Божу, готові на самопожертву заради ближнього, а також вірять у Божу волю.

Про Андерсена як християнського письменника заговорили нещодавно, що зумовлено появою перекладів казок та історій датського письменника без купюр та цензурування. Проте це здебільшого статті публіцистичного плану на релігійних та розважальних сайтах. Фактична відсутність наукових праць, присвячених цьому аспекту творчості відомого казкаря, зумовила актуальність нашого дослідження, метою якого є на прикладі докладного аналізу твору Андерсена «Історія однієї матері» простежити християнський пафос у творчості цього автора.

Світ андерсенівської казки, на думку Н. Павленко, формують такі групи дійових осіб: а) персоніфіковані предмети та речі; б) антропоморфізовані рослини і тварини; в) уявно-фантастичні створіння; г) люди [5]. Важливе місце у творчості автора посідають казки, де головними героями виступають люди, адже саме їм надається можливість визначити, що є добром і злом, що таке справедливість, Божа воля.

Християнський пафос є абсолютно природним для творчості Андерсена: «Снігова королева», «Русалонька»,

«Янгол», «Райський сад», «Дзвін» тощо. Його герої сподіваються на Божу ласку, готові піти на самопожертву заради того, кого люблять, коли ж вони нічого не можуть змінити, то уповають на милість Божу і готові з гідністю прийняти будь-яке випробування.

Значна кількість казок Андерсена – це чарівні казки. Особливістю таких казок є те, що вони мають складну композицію з експозицією, зав'язкою, сюжетним розвитком, кульмінацією, розв'язкою. За Проппом, чарівна казка походить від обряду посвяти, ініціації. Дж. Толкін трактував чарівну історію як таку, що впливається у Євангеліє [7].

Відтак цілком природним є те, що літературна казка, чарівна історія може мати витоки у Євангелії, як це бачимо у творах Андерсена.

Розглянемо докладніше «Історію однієї матері», в якій використано структурні елементи чарівної казки.

Цей твір можна назвати як притчею, так і казкою. Притчевості цієї історії надає повчальний характер: треба змиритися з волею Бога, оскільки Бог знає, що, чому і кому він дає. До казки її наближає чарівний сюжет.

В основі сюжету чарівної казки має бути розповідь про здолання якоїсь втрати або нестачі. В «Історії однієї матері» – це спроба матері знайти свою втрачену дитину. Зав'язка казки у тому, що головний герой

з'ясовує, що він втратив. Так, мати засинає на хвилику, а коли прокидається, то бачить, що у ліжечку немає її дитини: «Раптом голова її стала важкою – бідолашна не скліпила повік ось уже три дні і три ночі... Вона занурилась у сон, але всього лише на хвилику; тут вона знову здригнулася і затремтіла від холоду» [1, с. 236]. Мати порушує заборону спати і стає за це покараною. Доки вона не спала – доти смерть не могла забрати її дитину. Такий хід Андерсена цілком логічний, адже смерть часто асоціюється зі сном.

Героїня починає діяти: вирушає на пошуки своєї дитини. Кульмінацією чарівної казки є боротьба з протилежною силою та перемога. Герой має здійснити низку надзвичайних вчинків. Так, мати віддає ночі свої колискові пісні, зігріває своїм теплом терновий кущ, віддає озеру свої очі, а старій садівниці своє розкішне волосся. Вона перемагає, бо знаходить дитину. У звичайній чарівній казці це була би розв'язка, але Андерсен її поглиблює та дещо видозмінює. Сутність розв'язки у тому, що герой чарівної казки отримує вищий статус. Мати отримує його також, але він доволі специфічний: вона розуміє, що на все, що діється у світі, є воля Бога. Тобто її винагорода – це істинне знання, якого раніше вона була позбавлена.

Смерть готова віддати їй дитину, але показує дві долі, що можуть спіткати це дитя: «Мати поглянула у колодязь: радісно було бачити, яким благоділлям було для світу життя однієї, скільки щастя та радості дарувала вона оточуючим! Поглянула вона і на життя іншої – і побачила горе, злидні, відчай!» [1, с. 239].

Смерть пояснила бідній матері, що обидві долі – то воля Бога. Мати раптом розуміє, що друга доля може бути долею її дитини, і сама просить Смерть, аби та забрала її дитину до Божого царства.

Отже, сутність пошуку полягала у тому, щоб не знайти втрачене, а щоб зрозуміти, що навіть найцінніша втрата – то воля Бога, а також те, що не кожна втрата є насправду втратою.

В. Пропп визначав таких актантів у казці: шкідника, дарувальника, помічника, царівну, того, хто відправляє, героя, хибного героя [7]. Особливістю літературної казки є довільне використання цих діячів. Так, наприклад, у Андерсена мати є і героєм, і царівною. Смерть є і шкідником, і помічником. Шкідник тому, що наносить шкоду героїні і це те, що героїня повинна перемогти. А помічником тому, що допомагає героїні у її пізнанні. Помічниками є Ніч, озеро, терновий кущ, садівниця, але одночасно вони є і шкідниками. Допмагаючи їм, героїня долає та перемагає їх. Така бінарність зумовлена самим характером казки Андерсена: те, що розуміється як зло, може бути добром, а те, що сприймається як добро, може виявитися злом. Так, смерть своєї дитини мати спочатку усвідомлює як зло, але, пройшовши велику кількість випробовувань, вона розуміє, що смерть – це шлях до царства Божого, порятунок від щоденних лиха та злиднів, отже, може бути добром. Християнство руйнує уявлення про тваринну смерть. Померти можна лише з волі Бога. Саме життя – це дар Божий, що дається людині тимчасово [10, с. 127].

Звідси впливає головна проблема цієї казки – осмислення смерті. Науковці в історії людства виділяють п'ять уявлень ментальних підходів до осмислення

проблеми смерті: стан «прирученої смерті» (смерть як природне явище), «смерть своя» (усвідомлення смерті людиною як власного тягаря і підготовка до смерті протягом життя), «смерть далека та близька» (смерть є далекою, але підсвідомо ми готові зустріти її у будь-який час), «смерть твоя» (смерть близької людини є важчою за власну смерть), «смерть обернена» (страх смерті змушує відвозити хворих та старих до лікарень, аби не бачити, як вони помирають) [10, с. 130-133].

У казці Андерсена присутня «смерть твоя», адже головна героїня гостро та драматично переживає втрату, настільки болісно, що прагне протистояти самій смерті. Річ у тім, що родина є фортецею для душі та тіла особистості, це єдиний духовний простір, де кожен є важливим та унікальним. Із втратою когось одного ця духовна система руйнується [10, с. 132]. Звідси – прагнення самопожертви заради ближнього. Відчуваючи страх за свою дитину та відчай, керуючись комплексом провини (вона заснула і не вберегла!) мати кидається за Смертю, намагаючись зупинити невідворотне. Ця поведінка типово людська, але не християнська. Мати хоче змінити свою долю, забуваючи біблійне: «немає влади у людини над днем смерті» (Екл. 8:8). Апостол Павло говорив, що людина не має сумувати як невіруюча, у якій немає надії на те, що смерті як небуття нема, бо є лише перехід – з теперішнього у вічність.

Проте матері, що сумує за втраченою дитиною, цього мало. І тоді Смерть переконує її, що царство Боже краще за страждання життя. У фіналі мати звертається до Бога: «Не слухай мене, коли прошу про щось, що не збігається з твоєю всеблагою волею! Не слухай мене! Не слухай мене!» [1, с. 240]. Звернення до Бога звучить і на початку твору: «Адже я не втрачу її (дитину), правда ж? Господь не забере її у мене?» [1, с. 236]. Мати переконана у Божій доброті, виявом якої для неї є життя її дитини. Але згодом вона розуміє, що Божа доброта полягає у здатності дарувати людській душі рай.

Земне життя часто бачиться письменнику сповненим страждань. Так, і у цій казці мирське життя – це зима, холод і вітер, а потойбіччя – це квітучий сад.

На схоже натрапляємо і у «Русалочці», де головна героїня розмірковує над цінністю людського життя:

«← Якщо люди не тонуть, – запитувала русалочка, – тоді вони живуть вічно, не помирають, як ми?»

– Та де там! – відповідала стара. – Вони теж помирають, і їх століття навіть коротше за наше. Ми живемо триста років, зате, коли приходить кінець, від нас залишається лише піна морська, у нас немає навіть могил наших близьких. Ми не маємо безсмертної душі, і ми ніколи вже не воскреснемо для нового життя; ми, як цей зелений очерет: викориниш його він вже не зазеленіє знову! У людей, навпаки, є безсмертна душа, яка живе вічно, навіть після того, як тіло перетворюється на прах; вона відлітає тоді в синє небо, туди, до ясних зірочок! Як ми можемо піднятися з дна моря і побачити землю, де живуть люди, так вони можуть піднятися після смерті в невідомі блаженні країни, яких нам не видно ніколи!

– Чому у нас немає безсмертної душі! – сумно сказала русалочка. – Я б віддала усі свої сотні років за

один день людського життя з тим, щоб потім долучитися до небесного блаженства людей» [1, с. 62].

Смерть у казках Андерсена виступає у подобі старця, що є характерним для фольклорних уявлень про смерть: «Раптом у двері постукали, і зайшов бідний старець, закутаний у щось на кшталт попони...».

Мати, побачивши, як старий тремтить від холоду, пригощає його гарячим пивом. Традиційно для фольклорної казки вона мала отримати винагороду: пустила бідного змерзлого старця, пригостила тим, що мала. Але для Андерсена цього замало. Є доля, яку неможливо оминати чи уникнути. І сюжет розгортається саме довкола спроби змінити долю, повернути те, що смерть ніколи не повертає.

Цікавим є образ саду з квітами, введений у цій казці, а також квітка шафрану (крокус), що символізує душу дитини. Це сад людських душ. Загалом, квітка є архетипним символом душі. А крокус вважається символом християнського святого Валентина. Також крокус – це символ надії та відродження, символ весни [2].

Сліпа мати, бо ж віддала свої очі озеру, знаходить блакитну квітку, в якій за серцебиттям впізнає свою дитину. Ніжний і беззахисний крокус символізує її надію на те, що вона поверне собі своє дитя.

Варто зазначити, що Андерсен дуже любив квіти і вони у нього постійно зринають у казках та історіях. Герої у своїх пошуках опиняються у квітучих садах (згадати хоча б Герду зі «Снігової королеви»), що асоціюються з райським блаженством. У Біблії маємо Едем – місцевість, де Бог насадив сад (Бут 2:8).

В Андерсена є казка «Райський сад» про пошуки людиною раю, віднайдення його й чергову втрату. Ось як автор описує цей сад: «Квіти і листя співали чудові пісні, які принц чув ще у дитинстві, але тепер вони звучали такою дивною музикою, що її не може передати людський голос».

В аналізованій нами казці Андерсен змальовує теплицю смерті таким чином: «Потім вона увійшла до величезної теплиці Смерті, де росли упереміж квіти і дерева; тут цвіли під скляними ковпаками ніжні гіацинти, там росли великі, пишні піони, тут – водяні рослини, одні свіжі і здорові, інші – напівзів'ялі, обвиті водяними зміями, стиснуті клішнями чорних раків. Були тут і прекрасні пальми, і дуби, і платани; росли і петрушка і запашний кмін. У кожного дерева, у кожної квітки було своє ім'я; кожна квітка, кожне дерево було людським життям, а самі люди були розкидані по всьому світу: хто жив у Китаї, хто у Гренландії, хто де. Траплялися тут і великі дерева, що росли в маленьких горщиках; їм було страшно тісно, і горщики трохи не лопалися; зате було багато і маленьких, жалюгідних квіточок, що росли в чорноземі і були обкладені мохом, за ними, як видно, дбайливо доглядали. Нещасна мати нахилилася до кожної, навіть найменшої, квіточки, прислухаючись до биття

її сердечка, і серед мільйонів упізнала серце своєї дитини!» [1, с. 238]

Андерсен через образи квітів пробує розтлумачити різноманітність людських дол: хтось виживає у надзвичайно важких умовах, а хтось не може прожити і кількох днів у теплих умовах.

Наскрізним мотивом цієї чарівної історії є віра і прагнення дива. Мати вірить, що вона зможе врятувати свою дитину. Сутність віри у чарівній історії полягає у тому, що дещо існує або може відбутися у реальному світі (у нашому випадку – повернення дитини). Толкін зазначав, що істинна чарівна казка має подаватися як правда. Вона передбачає дива, які б виходили за рамки і механізми свідчення, що вона – вигадка та обман [13]. Прагнення дива – повернення дитини – перетворюється на інше диво: розуміння таємниці життя та смерті.

Ефект істинності створюється за допомогою відсилання до подій, що могли би відбуватися насправді: у матері помирає дитина. Якби Андерсен пошуки матір'ю своєї дитини подав як сон, ми б тлумачили цей твір як оповідання з елементами фантастики, але письменник подає подальші події як реальні, що й сприяє своєрідній казковій атмосфері. Відповідний ефект створює і заголовок, у якому на першому місці стоїть «історія». Тобто те, що було насправді.

Дж. Р. Р. Толкін визначав три сторони чарівної казки: містичну, магічну, дзеркальну [13]. Містичним вони звернені до надприродного, магічним до природи, а дзеркалом зневаги чи співчуття вони звернені до людини. Дослідник виділяв окремо магічне, оскільки вважав його найважливішим аспектом чарівного. Інші дві величини (містичне та дзеркальне) змінні і залежать від оповідача у кожному індивідуальному випадку.

Андерсен на перше місце ставить містичне, тому говоримо про християнський пафос його казки-притчі, дзеркальне ж йому потрібне для сильнішого підкреслення отого містичного. Магічне – лише засіб цікавої оповіді.

Особливістю цієї казки є своєрідна інтерпретація актантів казки (вони одночасно виступають як позитивні, так і негативні) та несподіваний фінал (щасливий кінець визначається не щасливою подією, а пізнанням і розумінням Божої волі). Але найвизначнішим у цій казці є її християнський пафос. Героїня проходить складний шлях поневірянь і випробувань, щоб знайти те, що втратила, а натомість отримує те, що є найпотрібнішим для будь-якої людини: розуміння, що на все, що діється у світі, – Божа воля, а також усвідомлення того, що смерть – це шлях до царства Божого, в якому немає поневірянь та страждань.

Особливе тлумачення життя і смерті людини, протиставлення земного та небесного, риси, якими наділені персонажі казок Андерсена, – усе це дає підстави визначати ці твори як казки-притчі з християнськими мотивами та символами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсен Х. К. Сказки и истории / Х. К. Андерсен. – М. : Правда, 1989. – 448 с.
2. Бязров Л. Г. Растения-символы [Електронний ресурс] / Л. Г. Бязров. – Режим доступу : http://bio.1september.ru/view_article.php?ID=201000301.
3. Есть ли христианские мотивы в творчестве Х. К. Андерсена? [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

- <http://katolik.ru/vopros-otvet/113392-est-li-khristianskie-motivy-v-tvorchestve-kh-k-andersena.html>.
4. Маркова В. О. Християнські мотиви у творчості Дж. Р. Р. Толкіна / В. О. Маркова // Новітня філологія. – 2007. – № 8 (28). – С. 140–149.
 5. Павленко Н. В. Гуманістичний пафос казок Г. Х. Андерсена [Електронний ресурс] / Н. В. Павленко. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com/May/24.php>.
 6. Попкова Е. Датский соловей. Христианские мотивы в сказках Андерсена [Електронний ресурс] / Е. Попкова. – Режим доступу : <http://www.litis.org/ludi/datskiy-solovey-hristianskie-motivy-v-skazkah-andersena.html>.
 7. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Пропп. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1986. – 364 с.
 8. Цвилик Н. В. Смерть в христианской традиции [Електронний ресурс] / Н. В. Цвилик. – Режим доступу : http://www.sobor.by/7km4tenia_zvili2.htm.
 9. Христианские мотивы в сказках Андерсена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.pravkamchatka.ru/7ya/?p=865>.
 10. Шенкао М. А. Смерть как социокультурный феномен / М. А. Шенкао. – К. : Ника-Центр, Эльга ; М. : Старклайт, 2003. – 320 с.
 11. Энциклопедия символов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kalen-dari.ru/encyclopaedia/16-flowers.html>.
 12. Kandeler R., Ullrich W.R. Symbolism of plants: examples from European-Mediterranean culture presented with biology and history of art / Kandeler R., Ullrich W.R. // Journal of Experimental Botany. – 2009. – Vol. 60. – P. 6–8.
 13. Tolkien J. R. R. On Fairy-Stories [Електронний ресурс] / J. R. R. Tolkien. – Режим доступу : http://bjorn.kiev.ua/librae/Tolkien/Tolkien_On_Fairy_Stories.htm.

© Деркачова О. С., 2013

Дата надходження статті до редколегії 20.03.2013 р.